

Cervantes'ten Tilkiyan'a Osmanlı Edebiyatında Pastoralin Sergüzeşti

Yazar

Günil Özlem Ayaydın Cebe

ISBN: 978-605-9247-39-9

Kapak Resmi

[Berberian]. "Galate ve Florize".

Florian. *Galate*. [Çev. Şemseddin Sami].

İstanbul: Matbuat-ı Osmaniye, 1290. 37.

1. Baskı

Kasım, 2016 / Ankara

100 Adet



Grafiker®

Yayınları

Yayın No: 214

Web: grafikeryayin.com

Kapak ve Sayfa Tasarımı

Baskı ve Cilt



Grafiker®

Grafik-Ofset Matbaacılık Reklamcılık

Sanayi ve Ticaret Ltd. Şti.

1. Cadde 1396. Sokak No: 6

06520 (Oğuzlar Mahallesi)

Balgat-ANKARA

Tel : 0 312. 284 16 39 Pbx

Faks : 0 312. 284 37 27

E-mail : grafiker@grafiker.com.tr

Web : grafiker.com.tr

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	7
GİRİŞ: HENÜZ ANLATILMAMIŞ SERGÜZEŞTLER	15
PASTORALİN BAŞINDAN GEÇENLER	21
Pastoralin Tarihi.....	22
Pastoralin Tanımları.....	35
PASTORALİN BAŞINA GELENLER	49
Cervantes ile <i>La Galatea</i>	51
Florian ile <i>Galatée</i>	63
GALATÉE’NİN OSMANLI’DA BAŞINA GELENLER	73
Şemseddin Sami ile <i>Galate</i>	74
Tilkiyan ile <i>Çoban Kızlar</i>	84
PASTORALİN OSMANLI’DAKİ SERGÜZEŞTİNE DAİR SONUÇ NİTELİĞİNDE GÖZLEMLER	101
SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA	121
METİNLER	131
<i>Galate</i>	132
<i>Çoban Kızlar</i>	208
<i>Sıdk-ı Canan</i>	250
DİZİN	283

Günil Özlem Ayaydın Cebe, 1978 yılında, Ankara’da doğdu. Hacettepe Üniversitesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1999 yılında mezun oldu. 2000 yılında Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyatı Bölümü yüksek lisans programına başladı. Burada başta Talât Sait Halman ve Süha Oğuzertem olmak üzere Metin And, Şerif Aktaş, İlhan Başgöz, Victoria Rowe Holbrook, Laurent Mignon, Öcal Oğuz, Engin Sezer, Şevda Şener, Orhan Tekelioğlu, Nuran Tezcan, Semih Tezcan, Hilmi Yavuz gibi Türk dili, edebiyatı ve kültürü alanında önde gelen isimlerden dersler aldı; Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Yaşar Kemal’in *Deniz Küstü* romanına odaklanarak yazarın İstanbul konulu yapıtlarını ekoeleştiri ve ilgili yaklaşımlar açısından çözümlediği “Yaşar Kemal’in İstanbul’una Çevreci Bir Yolculuk” başlıklı tezle 2003 yılında yüksek lisans derecesini aldı. Aynı bölümde, farklı alfabelerle Türkçe basılmış yapıtların sosyolojik incelemesini kapsayan “19. Yüzyıl Osmanlı Toplumunu ve Basılı Türkçe Edebiyat: Etkileşimler, Değişimler, Çeşitlilik” başlıklı doktora tezini 2009 yılında savundu. Doktora sırasında 2006-2010 yılları arasında Bilkent Üniversitesi Müttevelli Heyetinde uzman-çevirmen olarak çalıştı. 2010 yılında Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünde Yeni Türk Edebiyatı alanında yardımcı doçent doktor unvanıyla çalışmaya başladı. Burada, lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde dersler verdi, dekan yardımcılığı ve bölüm başkanlığı gibi idari görevler üstlendi. Hâlen aynı kurumda öğretim üyeliği görevini sürdüren Ayaydın Cebe, 2015-2016 yılları arasında bir buçuk yıl süresince Harvard Üniversitesi Orta Doğu Çalışmaları Merkezinde konuk araştırmacı olarak bulundu. Burada, Osmanlı tarihi profesörü Cemal Kafadar danışmanlığında, “Kendilik Hâllerinin Edebî Dönüşümü” üst başlığıyla, Osmanlı-Türk edebiyatında biyografik ve otobiyografik metinlerin romanla ilişkisini incelediği bir proje yürüttü. Projesinin son bir yılını TÜBİTAK 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Desteği bursiyeri olarak tamamladı. Ayaydın Cebe, 19. yüzyıl Osmanlı-Türk edebiyatı, çağdaş Türk edebiyatı, edebiyat tarihi ve edebiyat sosyolojisi alanlarında çalışmalarını sürdürmektedir.

ÖN SÖZ

Bu çalışma, Osmanlı-Türk edebiyatında geniş anlamıyla “sergüzeşt” kavramı ve “kendilik anlatıları” (İng. self-narratives) üzerine odaklanan daha kapsamlı bir projenin bir parçası olarak başladı. Bilimsel araştırmanın doğasına içkin olan, araştırmacının sistematikleştirme ısrarına rağmen araştırmanın bir türlü dizginlenemeyen başına buyrukluğunun sonuçlarından biri olarak özerk bir çalışmaya dönüştü. Çeşitli evrelerden geçerek son şeklini aldı. Burada bu evreleri yazacağım. Hem bu süreçte teşekkür borçlu olduklarımı anmaya olanak yaratmak hem de bilimsel çalışma yapanlar, edebiyata ve edebiyat tarihine ilgi duyanlar için bir araştırmanın mutfağını tanımanın yararlı olacağı düşüncesiyle yazıyorum.

Öncelikle, çıkış noktamı aydınlatmalıyım. Türk edebiyatının 19. yüzyılı kapsayan tarihinin bir ulus-devletleşme sürecinin parçası olmakla beraber çok uluslu bir İmparatorluk edebiyatı olduğu gerçeğiyle hesaplaşmadıkça sağlıklı biçimde yazılamayacağı kanısında olan araştırmacıların sayısı her geçen gün artmaktadır. Özellikle edebiyat ve tarih alanlarında indirgemecilikten kaçınma ve gerçeği olduğu gibi anlamaya çalışma, bilimsel yaklaşımın gereğidir. Bu ilke önderliğinde Osmanlı'nın 19. yüzyılını kavrama ve anlamlandırma çabamda farklı alfabelerde yazılmış Türkçe yapıtlara duyduğum ilgi, çevirmen ve yazar olarak hatırı sayılır düzeyde yapıt bırakmış olmasına karşın, hem kendisi hem yapıtları hakkında çok az şey bilinen Viçen Tilkiyan konusunda merakımı canlı tuttu.

Harvard Üniversitesi Orta Doğu Çalışmaları Merkezinde araştırmacı olarak 2014-2015 Akademik Yılı Bahar Dönemi'ni

ve devamında TÜBİTAK 2219 Yurt Dışı Doktora Sonrası Araştırma Bursu çerçevesinde 2015-2016 Akademik Yılı'nı geçirdim. Bu sırada, yürüttüğüm ana projemin yanında, ilgilendiğim alanlarda ender bulunan kaynaklara ulaşabilmek amacıyla Harvard Üniversitesi kütüphanelerinin çeşitli hizmetlerinden mümkün olduğunca yararlanmaya gayret ediyordum. Harvard'ın Ermeni ve Yunan harfli Türkçe yapıtlar üzerine arşivinin yanı sıra dünya kütüphanelerinin kataloglarına erişme fırsatım vardı. Bunlar aracılığıyla yıllardır yalnızca künyeleriyle uğraştığım birçok kaynağa dokunabildim. Ne ki, uzmanlık alanım için önemli olan oyun, öykü, roman gibi modern edebî türlerdeki basılı yapıtların çok azını bulabildim. Özellikle Tilkiyan hakkında Amerika kütüphanelerinin yanı sıra Ermenistan, Fransa ve Rusya başta olmak üzere çeşitli ülkelerin kütüphane kataloglarında yaptığım araştırmalar pek verimli olamadı. Üye kütüphanelerin ortak veri tabanı olan Worldcat aracılığıyla yalnızca *Çoban Kızlar* yapıtının Arap harfli basımının yerini saptayabildim. Harvard Üniversitesi Widener Kütüphanesinin kütüphaneler arası ödünç verme hizmetinden yararlanarak Münih Bayerische Staatsbibliothek'ten kaynağı istettim.

Bu hizmetten yararlanırken ülke dışı kaynakların sağlanmasının uzun süreler alabildiğini deneyimle öğrendim. Yabancı ülke kütüphaneleri arasındaki işlemler, Uluslararası Kütüphane Dernekleri Federasyonu (IFLA) aracılığıyla yapılıyordu. Tarama ve fotokopi gibi sağlama hizmetlerini yerine getirmek yazışma trafiği, insan emeği faktörü gibi nedenlerle vakit alırken belli ücretlere de tabi idi. Bu ücretler, talep eden kütüphane tarafından IFLA makbuzlarıyla karşılanıyordu. İstediğim kaynakların bir kısmı altı ay ila bir yıl gibi bir sürede sağlanabildi. Sağlanmamış kaynaklar için birkaç kez kütüphanecilerle görüştüm. İşin arka planı ile ilgili bilgileri de bu görüşmeler sırasında öğrendim. Bursumun bitimine yaklaştığımda,

aralarında *Çoban Kızlar*'ın da bulunduğu sağlanmamış olan kaynaklardan ümidimi kesmiştim. Elde ettiklerimi ganimet bilerek Temmuz 2016 başında yurda döndüm.

Meğer Kütüphaneler Arası Ödünç Verme Birimi çalışanları taleplerin peşini bırakmamışlar. Onların mesleklerinde gösterdiği ciddiyet sayesinde 21 Temmuz 2016 günü *Çoban Kızlar*'ın elektronik versiyonu elime geçti. Heyecanla metni okumaya koyduğumda bir sayfanın eksik gönderilmiş olduğunu fark edip bu sayfa için yeni ve acil bir yazışma trafiği başlattım. Bu sefer kısa sürede eksik sayfa sağlandı. Arkasında bu kadar kurumun ve kişinin emeği olan bu sağlama süreci için kendimi müteşekkire hissettim. Osmanlı'da farklı alfabelerde basılmış yapıtların araştırılması konusunda en büyük sıkıntının kaynaklara erişme meselesi olduğunu da göz önüne alınca, bu küçük kitabın çevri yazısını yapıp yayımlatmanın boynumun borcu olduğunu düşündüm. Tilkiyan'ın 1876'da Ermeni harfli olarak yayımladığı *Çoban Kızlar*'ının 1877 Arap harfli baskısının araştırmacıların dikkatine sunulması hem Tilkiyan hem 19. yüzyıl Osmanlı-Türk edebiyatı hakkındaki bilgilerimizi genişletecekti.

Bu düşüncelerle kitabın transkripsiyonunu kısa sürede tamamladım. Kitabın çeviri mi telif mi olduğu konusu açık değildi. Konusu Portekiz ile İspanya sınırında yaşayan çobanların yaşamlarının belli bir kesiti olan bu anlatı, yalnızca mekân ve karakter adları yabancı olduğu için çeviri olarak nitelenemezdi. 19. yüzyıl edebiyatının karmaşık yapısı göz önüne alındığında günümüzden çok farklı çeviri uygulamaları bulmanın yanı sıra yabancı mekânlarda, yabancı adlarla kurgulanmış karakterlerin olduğu telif yapıtlara rastlamak da olağandır.

Bununla birlikte, anlatının pastoral izleği ve teknik özellikleri ile başkarakter biçiminde düşünülmüş kişinin ilgi çekici

adı (Galateya), bu konuda bir araştırmayı gerekli kıldı. 19. yüzyıl yapıtlarının türlerini, konusunu, çeviri olup olmadığını belirlerken, hele elde künyelerden başka veri olmadığına, araştırma yapmanın incelikleriyle tanışmak, olağan dışı yöntemlere başvurmak, küçük ipuçlarını önce bulmak sonra takip etmek, on yılı aşkın süredir aşına olduğum süreçlerdi. Çoban kızı Galateya'nın izleri Cervantes'in *La Galatea*'sına (1585) çıktığında, bu çalışma da yalnızca ender bulunan bir kaynağın çeviri yazısını yayımlatma projesinden çıkmış oldu.

Peki, Fransız edebiyatının etkisinin çok güçlü olduğu, Fransızca dışındaki dillerde yazılmış yapıtların çevirilerinin bile çoğu zaman Fransızcasından yapıldığı bir kültür ortamında Tilkiyan'ın Cervantes'in bu yapıtını tanınması ve İspanyolcasından okuması mümkün müydü? Tilkiyan'ın metni ile Cervantes'inki arasındaki özellikle olay örgüsü ve karakter adları açısından ciddi farklar, bu yapıtın Tilkiyan'ın dikkatini dolaylı yollardan çektiği düşüncesini doğurdu.

Çoban Kızlar'dan üç yıl önce yayımlanmış olan *Galate* (1290 / 1873) başlıklı metnin keşfedilmesi, Akdeniz Havzasının edebî kültürleri arasındaki yüzyıllara yayılmış etkileşimin yönünü ve şemasını netleştirdi. *Galate*, Jean-Pierre Claris de Florian tarafından aynı adla (*Galatée*) 1783 yılında yazılmış olan yapıtın Türkçeye çevirisiydi. Florian, bu yapıtını Cervantes'in *La Galatea*'sının taklidi olarak alt başlıkta açıkça tanımlıyordu: *Pastorale imitée de Cervantes*. Buna göre, Cervantes'ten Florian aracılığıyla Şemseddin Sami'ye, ondan da Osmanlı edebiyat evrenine ve Tilkiyan'a uzanan yaklaşık üç yüz yıllık metinlerarası bir zincir gün yüzüne çıktı.

Bu etkileşimin yönü ve nitelikleri, edebî alışveriş yöntemlerinin özellikle Osmanlı örneğinde anlaşılmasını sağlamak amacıyla çeviri ve ilgili uygulamalar hakkında bir incelemeyi beraberinde getirdi. Ayrıca, yalnızca bir edebî yapıtın geçirdiği

değişim ve dönüşümlerin değil aynı zamanda bir edebî kipin uzun bir süreçteki serüveninin izini sürme potansiyeli açığa çıktı. Avrupa edebiyatında özgül bağlamlarıyla törelleşmiş olan pastoral kurmacanın Osmanlı edebiyatındaki görünümü hakkında neredeyse hiçbir bilimsel araştırmanın yürütülmemiş olması bazı soru işaretlerini doğurdu. Roman, oyun, öykü gibi modern edebî türlerin Avrupa'daki örnekleriyle veya bunların eleştirisiyle kıyaslanarak yaratıldığı, uyarlandığı ya da çevrildiği, polisiye roman, macera romanı gibi belirli alt türlerin ortak bir rağbete mazhar olduğu, şiirdeki değişimlerin yakından takip edilip uygulandığı gözlemlenmişken pastoral gibi güçlü bir geleneği ve romantizmle yakından ilişkisi olan bir kipin Osmanlı edebiyatçılarının dikkatini çekmemiş olması şaşırtıcıydı.

Osmanlı'da farklı alfabelerde Türkçe olarak basılmış yapıtlar üzerine hızlı bir araştırma, asıl dikkatsiz davrananın Osmanlı edebiyatçıları değil de onlar hakkında yazan edebiyat tarihçileri, araştırmacılar olabileceğini düşündürdü. Dolayısıyla, pastoralin Osmanlı edebiyatında Avrupa'daki anlamıyla törel bir kip olarak alınıp alınmadığı, diğer edebî kipler ve türler gibi bir akım ya da vadi oluşturup oluşturmadığı sorgulandı. Sonuçta, bu çalışma, bu sorgulamanın ilk adımı olarak şekillendi.

Pastoralin teknik özellikleri, sergüzeşt ve kendilik anlatıları üzerine yürüttüğüm projeye ilişkiliydi. Temelde bir karakterin ya da karakter grubunun başından geçen olaylara, genellikle tesadüf eseri ya da toplumsal yaşam gereği bu karakterlerle karşılaşan diğerlerinin başından geçenlerin anlatımının eklenmesiyle dallanıp budaklanan, olay merkezli pastoral anlatı, erken modern dönem kültürlerinin ortak öyküleme tekniğine sahipti. Bu öyküleme, bir ana sergüzeştin yan sergüzeştle beslenmesi sonucu ortaya çıkan bir sergüzeştler örgüsü olarak tanımlanabilir.

Ayrıca, sözlü kültürle ve gösterimle günümüzden daha yakın ilişkisi olduğu düşünülen bu anlatılarda, anlatıcı sözü sık sık karaktere devrediyor, böylece, anlatının büyük bölümü kendilik anlatısına dönüşüyordu. Genellikle karakterlerin ergenlikle birlikte yeni bir kimlikle topluma kabul süreciyle başlayan ve yetişkinliği imleyen evlilikleriyle ya da evlilik gerçekleşmediğinde felaketle sonlanan bu anlatılar, içine doğduğu kültürün belki de en önemli toplumsallaşma evresi olan erginleme krizini konu edinmekte de ortaklıklar. Bu açıdan bakıldığında, pastoral, çağdaşı olan diğer anlatılarda olduğu gibi karakterin kendi başından geçenleri anlattığı, dolayısıyla otobiyografik sergüzeştler ile başkalarının başından geçenleri aktardığı (biyografik) sergüzeştlerin, anlatıcının biyografik—yorum yaptığında otobiyografik—pasajları aracılığıyla birbirine eklenmesiyle kurulan bir yapıdaydı. Tüm bunlardan dolayı “sergüzeşt” hem incelenen kipin teknik özelliğini anlamlandırmada anahtar bir kavram olması hem de yapılan işi tanımlamaya, yani bir edebî kipin zaman ve mekân içindeki yolculuğunun incelenmesine elverişi nedeniyle kristalleşerek bu çalışmanın başlığına yerleşti.

Farsça “ser / sar” (baş) ve “güzeşt / guđāştan” (geçmek) sözcüklerinin birleştirilmesiyle kurulmuş olan kavram, temelde “baştan geçenler” yani “bir öznenin başından geçenler” biçiminde ifade edilir. Bunun yerine, “başına gelenler” ifadesi de eş anlamlı sayılarak kullanılır. Bu çalışma, ikisi arasındaki nüansa dikkat edilerek bölümlendi: “Pastoralin Başından Geçenler” ve “Pastoralin Başına Gelenler”. İlk bölümde Avrupa edebiyatında pastoralin serüvenine odaklanıldı, önce Hristiyanlıkla sonra romantizmle yaklaşarak kendine özgü bağlamlar oluşturmuş pastoralin tarihi ve tanımları gözden geçirildi. İkinci bölümde, örnek metin incelemesine yer verildi, *La Galatea*’nın *Galatée*’ye dönüşürken başına gelenler araştırıldı. Üçüncü bölümde, *Galatée*’nin Osmanlı edebiyat evrenindeki sergüzeşti değerlendirildi.

Bu çalışmanın şekillenmesinde emeği geçen kişilere ve kurumlara teşekkürümü burada sunmalıyım. Her şeyden önce, fikirlerime ve projeme inanarak Harvard Üniversitesinde araştırmacı olarak bulunmamı uygun gören ve orada geçirdiğim sürede kılavuzluğuyla zihnimi açan, cömert desteğini esirgemeyen Profesör Cemal Kafadar'a teşekkür ederim. Derslerini dinlememe izin vererek ve fikirleriyle yol göstererek Osmanlıca konusunda bilgimi derinleştirmeme yardımcı olan Himmet Taşkömür'e, kaynaklara ulaşma konusunda destekleri için başta Desiree Goodwin olmak üzere Harvard Kütüphaneleri çalışanlarına müteşekkirim. Orta Doğu Çalışmaları Merkezine (CMES) projemi inceleyerek beni araştırmacı olarak kabul etmeleri ve süreçteki teknik konularda destekleri için teşekkür ederim. Merkezin çatısı altında yaratılan akademik ortamın bir süreliğine parçası olmak son derece yararlı ve keyif vericiydi.

Araştırmalarımın olgunlaşması için Harvard'da bulunmam gereken zamanı finansal açıdan destekleyerek mümkün kılan TÜBİTAK'a, projemi inceleyen heyete, 2219 Bursu çalışanlarına teşekkür ederim. Doktora sonrası araştırma yapabilmem için yurt dışına gidişimi destekleyen kurumum Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesine, başta Kurucu Rektör Prof. Dr. Filiz Kılıç olmak üzere, o zamanki Fen-Edebiyat Fakültesi Dekanı Prof. Dr. Çetin Pekacar'a ve Türk Dili ve Edebiyatı Bölümündeki meslektaşlarıma teşekkür ederim.

Bu çalışma kapsamında, kaynaklara ulaşma konusunda yardıma koşan arkadaşlarım Daria Kovaleva, Didar Akbulut ve Marijana Mišević'e, öğrencim İbrahim Öztürk'e, *Galate* çevirisini Millî Kütüphaneden sağlamama yardımcı olan Emine Çakır'a, bölümümüzde özveriyle çalışan araştırma görevlisi ve öğrencim "Hızır kaynak" Murat Gür'e minnettarım. Bu kitabın kısa sürede oluşmasında onların desteği çok önemliydi. Bilgilerini benimle paylaştan meslektaşlarım Murat Cankara,

Telli Korkmaz ve Volkan Karagözlü'ye, bölümümüz araştırma görevlileri Ahmet Uğur ve Şerife Ördök'e araştırmanın çeşitli aşamalarındaki yardımlarından dolayı müteşekkirim. Birçok çalışmamda olduğu gibi bu kitabın ortaya çıkarılmasına ve sonuçlanmasına teşviki ve fikirleriyle destek olan arkadaşım Evrim Ölçer Özünel'e yürekten teşekkür ederim. Varlıklarıyla bana güç veren annem Güneri Ayaydın'a, eşim Kağan Cebe'ye, çocuklarım Ada, Doğa ve Güneş'e ise ne kadar teşekkür etsem azdır.

Günil Özlem Ayaydın Cebe
Ekim 2016, Nevşehir